

ANTON DE KOMLEZING 2012

door Elvira Sweet, 24 oktober 2012

Verzetsmuseum Amsterdam

De geestelijke vrijheid van Anton de Kom

In het *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidsbeweging in Nederland* wordt Cornelis Gerhard Anton de Kom een met het communisme sympathiserende Surinaamse revolutionair en schrijver genoemd. Geboren op 22 februari 1898 in Paramaribo. Hij stierf in Sandbostel, een buitenkamp van concentratiekamp Neunengamme, vlak bij Bremen, op 24 april 1945, vlak voor de bevrijding van het noorden van Nederland.

Sandbostel was het kamp waarin ook veel mannen die bij de razzia in Putten zijn opgepakt, werden vermoord. De Kom werd begraven in een massagraf. In 1960 werden zijn stoffelijke resten gevonden en overgebracht naar Nederland. Ze zijn bijgezet op de erebegraafplaats te Loenen. Postuum werd hem in 1982 het Verzetshedenkingskruis toegekend.

Het is dus nu al 67 jaar geleden dat Anton de Kom stierf. Verantwoordelijk daarvoor waren de nationaal-socialisten, die zich *Übermensen* noemden, waar hij zich tegen had gekeerd. De Kom was ervan overtuigd dat het nazisme – in zijn kringen gebruikte men de term fascisme - een vorm van slavernij is.

In zijn beschrijving van de geschiedenis van Suriname – *Wij slaven van Suriname* – liet De Kom zien hoe blanken zich de superieure schepsels van God waanden en het heel natuurlijk vonden om andere rassen tot hun onderdanige slaven, en dus tot gebruiksvoorwerpen, te maken en daarbij die slaven wijs maakten dat ze minderwaardig waren.

Ze deden dat zó indoctrinerend en discriminerend dat zelfs veel van de nazaten van de slaven dat nog steeds als een min of meer gegeven voelen. Tegen dat ingeslopen gevoel van minderwaardigheid is Anton de Kom zijn hele leven vol passie in actie geweest.

Het *Biografisch Woordenboek* noemt Anton de Kom revolutionair. De grote vraag is of hij zelf zo genoemd had willen worden, hoe graag communisten in de dertiger en veertiger jaren hem ook zo noemden. Hij is geen wetenschapper in klassieke zin, ook al is de universiteit van Suriname naar hem genoemd, maar hij is vrij belezen en heeft een groot gevoel voor rechtvaardigheid.

Hij is zeker geen straatvechter of een guerrillastrijder zoals Che Guevara. Anton de Kom lijkt mij geen man van de barricades of van wapengekletter, integendeel. Toch ging er van wat hij deed – zeker in zijn tijd – iets bijzonder provocerends uit. Het wás misschien ook provocerend, maar vooral ook uiterst moedig, zelfbewust en eigengereid.

Wie zijn boek *Wij slaven van Suriname* leest, voelt wat je zou kunnen noemen een geestelijke ofwel mentale provocatie. Hij was confronterend. Hij provoceerde tot zelfreflectie en hield zijn lezers een spiegel voor. Hij is ook wat je nu zou noemen een maatschappijkritisch onderzoeksjournalist. Anton de Kom schrijft daarbij op een vrij literaire wijze en dat maakt hem ook een woordkunstenaar.

Zijn geschriften hebben het karakter van gepassioneerde kunstwerken, die via de verbeelding aanzetten tot inzicht. Zijn revolutie is vooral die van de geest. Een revolutie die een evolutie beoogt in het besef dat we allemaal mensen van vlees en bloed zijn, broeders en zusters, gelijk en gelijkwaardig, wie we ook zijn en waar we ook vandaan komen. Dat we elkaar veel kwaad kunnen doen en ook hebben gedaan, daarmee moeten we stoppen. De Kom's idealen hebben veel van de idealen van de Franse revolutie – Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap – en ze staan dicht bij hetgene wat waarheidscommissies beogen, zoals die in Zuid-Afrika. Iets wat Nederland met haar koloniale geschiedenis nooit echt heeft aangedurfd of aan gewild.

Toen in de recente geschiedenis een Nederlands minister-president zijn landgenoten opriep tot een 'VOC-mentaliteit', 'dynamiek', 'over de grenzen heenkijken', was dat niet alleen een dreun in het gezicht van allen die door de VOC zijn geknecht en uitgebuit, maar het getuigde ook van een schromelijk gebrek aan historisch besef. De Kom heeft zijn hele leven tegen dit gebrek aan historisch besef gestreden.

Dames en heren. De Kom's revolutie propageert vooral een spirituele kracht die ons samenbrengt en samenhoudt. Die het boze in ons verdrijft, hoe boos De Kom zelf ook kon zijn. Anton de Kom was vooral een man van de schoonheid en scherpte van het woord. Hij gebruikte woorden die je verstand, hart en ziel raken. Hij vraagt niet om medelijden met de slaven, ook niet met de latere contractarbeiders in Suriname. Hij vraagt om besef van wat er is gebeurd. Blanken moeten het beseffen; zwarten moeten het beseffen. Zwarten moeten zich bewust zijn van hun afkomst, niet om te klagen, maar om te begrijpen wie ze zijn en hoe ze zo zijn geworden. De Kom roept op de geschiedenis niet weg te stoppen, maar hij wil zeker niet dat de geschiedenis wordt gebruikt om het slachtofferschap te cultiveren. Vanuit het besef dat je voorvaders die nog geknecht waren niet voor niets hebben geleefd moet je juist je vrijheid oppakken: zelfbewust, trots en vol van eigenwaarde; kritisch opbouwend en als het moet strijdbaar en hard confronterend.

De Kom roept op omwentelingsgezind te zijn, niet als mouter of oproerkraaiër, maar door te zijn wie je bent, en door onverzettelikheden op de momenten dat dat nodig is. En onverzettelijk moet je zijn om je eigen land te verkrijgen of terug te krijgen. Mensen als Anton de Kom hebben de basis gelegd voor de dekolonisatie.

Anton de Kom gaf vanuit zijn diepste wezen en karakter ons een voorbeeld: het voorbeeld van de onaantastbaarheid van de mens die zich niet aan ketens laat leggen, letterlijk niet en niet in de geest. Wie mensen ketent, gevangen neemt, opsluit en martelt of zelfs doodt, zal nooit de overwinnaar zijn. Hij is de grote verliezer. Henk van Randwijk zei het al: 'Een volk dat voor tirannen zwicht, zal meer dan lijf en goed verliezen, dan dooft het licht'.

De Kom wil de wereld opbouwen vanuit zijn eigen individualiteit en verantwoordelijkheid. Hij beziet de wereld en heeft er zijn eigen oordeel over. De Kom is authentiek. Hij heeft dan ook weinig van een gezagsgetrouwe, van boven verordonneerde communist. Zijn wenselijke wereld bestaat niet uit meelopers.

Het markante van *Wij slaven van Suriname*, het boek van Anton de Kom, is dat het eigenlijk niet oproept tot een veroordeling. Het houdt voor en confronteert en geeft signalen, beweringen, prognoses die tot op de dag van vandaag kunnen gelden. De Kom is allesbehalve een scherpstrijper,

maar ook zeker geen dromer. Hoe belangrijk een droom ook is om het doel te kunnen bereiken waarnaar wij streven.

In het slot van zijn boek, dat hij heeft geschreven in de dertiger jaren van de vorige eeuw, constateert De Kom dat de stijgende ellende stijgend verzet tot gevolg zal hebben. Hij geeft aan dat de mens zich niet laat onderschoffelen. De kracht van de wereld komt in zijn optiek niet van bovenaf, maar ontwikkelt zich van onderaf. Vanuit de mens als individu, met zijn eigen organisatorisch vermogen. Daarin ligt ook de kracht van de organisaties die van onderop ontstaan. Zonder die organisaties sta je zwakker, met organisaties sterker.

Hoe beter georganiseerd, hoe meer je voor elkaar krijgt en wordt gerespecteerd. In de tijd van De Kom werd in de koloniale gebieden elke vorm van organisatie die maar even rook naar een politieke vereniging of een vakbondsvereniging door de Nederlandse kolonisator als staatsgevaarlijk aangepakt. Zij die in de ogen van de Nederlandse heerser te gevaarlijk waren, werden al gauw opgesloten of in een psychiatrische inrichting geplaatst. Wat men in Nederland niet zo gauw durfde, durfde men zonder gêne in de koloniën wel. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd er geleidelijk aan wat ruimte gegeven voor parlementaire democratie en vrije vakverenigingen. Meer ruimte kwam er ook nadat de Koningin in 1948 - onder druk van kritiek uit de hele wereld - had getekend om afstand te doen van Nederlands-Indië. Dat was 100 jaar na de grondwetswijziging van 1848, een grondwetswijziging die wel de macht van de koning in Nederland aan banden legde, maar in de praktijk nog veel macht bij de koning liet om als een autoritair heerser over de koloniën te regeren. Let wel: de gouverneur-generaal viel onder het directe gezag van de koning en was ook door hem benoemd. Dat kon de minister van koloniën in een spagaat brengen. Deze was als minister verantwoording verschuldigd aan het parlement, maar werd in zijn handelen beperkt door de belangen van de koning. Niet voor niets richt Multatuli zich uitdrukkelijk tot koning Willem III in de slotrede aan het eind van Max Havelaar. Heel lang is in Suriname de koning als de hoogste baas gezien, bijna als een God, tot ver na de oorlog zelfs, en de gouverneur werd gezien als zijn plaatsvervanger. Het wordt tijd dat de geschiedenis van de slavernij in de Nederlandse koloniën meer in het licht van de rol van de koning wordt geplaatst.

Maar terug naar Anton de Kom. De Kom is er van overtuigd dat zelforganisatie krachtig maakt. Door samen te werken en te organiseren help je jezelf. Samenwerking is in je eigen belang. Het klinkt hedendaags en nu heel gewoon, maar het klonk heel bedreigend in De Kom's tijd. Even naar de tijd van nu: een voorzitter van FNV Jong, de jongerenorganisatie van de FNV, noemde deze instelling – het samenwerken uit eigenbelang – 'gezond egoïsme'.

Dames en heren. Als De Kom als Creool in 1933 in Suriname met een tafeltje voor het huis van zijn ouders gaat zitten en een grote rij Javanen, Hindoestanen, Creolen, Marrons, spreekt, dan spreekt hij persoon na persoon. Hij spreekt iedereen persoonlijk. En iedereen wacht tot hij aan de beurt is. Iedereen voelt zich door hem persoonlijk behandeld; hij heeft een luisterend oor en schept vertrouwen.

Hij groeit in korte tijd – tot schrik van het Hollands Gezag – uit tot de Mozes of Gandhi die hij eigenlijk helemaal niet wil zijn. De mensen waar hij mee praat, kijken elkaar aan en komen tot dezelfde conclusie: eindelijk iemand die echt betrokken is en aandacht voor me heeft. Ondanks al die individuele aandacht wijst De Kom op het grote belang van gemeenschappelijkheid en solidariteit.

De Kom wil ruimte scheppen voor ieders vrijheid, zonder het recht van de ander tekort te doen. Hij roept op elkaar te helpen daar waar het nodig is.

Het Hollands Gezag was zo bang van De Kom dat ze hem eerst in Fort Zeelandia in Paramaribo opsloten en vervolgens op de boot naar Nederland stuurden, een onzekere toekomst in ons land tegemoet. Het was echter juist in ons land dat hij zijn boek afrondde en liet zien wat voortdurende onvrijheid vermag.

Dames en heren, u heeft het begrepen: Anton de Kom is mijn grote, persoonlijke held. Mijn inspiratiebron. Ik heb me daarom geprobeerd voor te stellen hoe het zou zijn als hij nu – in onze huidige tijd – vakbondsleider was.

Ik denk zeker te weten dat hij als vakbondsleider aandacht zou hebben voor de individuele leden. Voor wie zij zijn, wat ze voelen, wat hun drijfveren zijn, wat hen beweegt en waardoor ze worden bewogen. Niet de organisaties, de structuren, de vaststaande patronen, niet het poldermodel zou bij hem centraal staan. Hij dacht niet aan leiderschap, macht en imago's. Hij zou heel goed luisteren en op basis daarvan een boeiend en aansprekend verhaal vertellen over verleden, heden en toekomst. Hij zou zeggen dat je niet vandaag bent geboren, maar dat je je eigen geschiedenis en die van je voorouders meedraagt.

Hij had het verleden, zoals de FNV nu doet, geen moment van zich afgeduwd.

De Kom zou als vakbondsleider in de huidige tijd zijn werk niet hebben beschouwd als een baan van 9 tot 5, maar als een levenstaak. Hij zou de mensen van nu vertellen hoe kwetsbaar zij zijn zonder contract, met een wurgcontract of een tijdelijk contract. Hij zou duidelijk maken hoe glibberig flexibiliteit is. Hoe zwak een ZZP-er staat als een grotendeels rechteloze. Hij zou gewezen hebben op de Poolse arbeiders in Nederland, en zich hebben afgevraagd of het de nieuwe Javanen zijn. Hij zou voortdurend wijzen op de gevaren en uitglijers van het kapitalisme. Hoe dat erop gericht is om zoveel mogelijk profijt te hebben tegen zo laag mogelijke kosten, zo nodig ten koste van de werknemers. 'Het beest van het kapitalisme, dus hebzucht en uitbuiting, ligt voortdurend op de loer', zei Agnes Jongerius in een interview in het boek van Bert Breij in 2008 over het verleden, heden en de toekomst van de Nederlandse vakbeweging. Anton de Kom zei het al veel eerder. Kijk eens naar de contractarbeiders van nu, nu er officieel geen slavernij meer is. Kijk eens naar het Nederlandse beleid waardoor na 1863, het jaar van de afschaffing van de slavernij, de ex-slaven nog eens 10 jaar verplicht op de plantages moesten doorwerken. Tegen een hongerloon. Uniek in de wereld.

Kijk eens naar de perfide uitbuiting van de arbeiders in Nederlands-Indië door onder meer het Cultuurstelsel. Kijk eens naar de uitvinders van de beurzen en de banken; de rijken, die het laatste woord willen en het grootste belang. Kijk goed uit welke kant de besluiten dreigen op te gaan en wat er écht besloten wordt. Wees altijd op je hoede, zou Anton de Kom zeggen. En wat hij vooral zou zeggen: voel je als werknemer nooit de mindere, want je bent onaantastbaar in je geestelijke vrijheid. Je kunt en moet zelf bepalen wat je biedt, voelt en beslist. De Kom zou speciale aandacht hebben voor jongeren, maar ook voor ouderen. Hij zou ze samen brengen en ze inzicht geven in elkaars belangen. Als hij in zijn tijd had gehoord dat je nu tot je 67^e moet doorwerken, was hij blij geweest. Voor slaven en contractarbeiders was het immers werken tot aan je dood. Maar in de huidige tijd zou hij beseffen dat oudere werknemers die hun baan verliezen nauwelijks meer kans

hebben op werk. De Kom zou hebben gepleit voor de emancipatie van de oudere werknemers, die feitelijk nog moet beginnen.

Anton de Kom zou in zijn beschouwingen de internationale context betrekken. Hij zou er op wijzen dat er grote internationale krachten en machten spelen die je, als je niet oppast, klein maken en klein houden. Internationale krachten die je alle vrijheid kunnen ontnemen. Vrijheid die je kunt behouden of heroveren door met anderen, met gelijkgestemden, samen te werken, en je samen te organiseren.

In zijn tijd, toen de koloniale machthebbers bestreden moesten worden, liep Anton de Kom immers als dappere zwarte man voorop om alle vrijheidskrachten, te bundelen. Hij verbond zich met de Indonesische studenten in Leiden, die vochten voor onafhankelijkheid in de Oost, om ook de West vrij te krijgen. Samen sta je sterk. Als De Kom naar de Nederlandse vakbeweging van nu had gekeken, had hij haar gewezen op de noodzaak van een sterke vakbeweging die de belangen dient van de individuele Nederlandse werknemers, maar hij zou ook wijzen op het belang van een sterke internationale vakbeweging. Hij zou verbijsterd zijn te horen dat met de komst van een zogenaamde nieuwe vakbeweging in ons land nauwelijks meer gesproken wordt over het internationale krachtenveld. En hij zou verbijsterd zijn dat de internationale vakbeweging bijzonder zwak is, in het licht van de almaar gegroeide macht en invloed van grote multinationale ondernemingen.

Als ervaringsexpert zou De Kom wijzen op de tijd van de slavernij en de jaren daarna waarin het belang van grote Nederlandse ondernemingen, van de plantagehouders en de beurs ver boven het belang van de Surinamers werd geplaatst. Mensen werden als economische factor, als vee behandeld. Zoals in veel landen in de wereld nog steeds gebeurt. Het leven van de slaven en contractarbeiders in Suriname werd verkracht, zou hij keihard zeggen. Maar hun geest was potentieel ongebroken. De Kom is de man van de hoop die werkelijkheid is of wordt. De Kom zou de internationale vakbonden, en daarmee ook de nationale vakbonden, adviseren om de strijd voor mensenrechten en voor het recht op een rechtvaardig inkomen en werkzekerheid, nooit van elkaar te scheiden. Hij zou de vakbeweging adviseren om samen met de werkgevers de zeggenschap over de sociale zekerheid te heroveren. Hij zou adviseren het werk van mensenrechtenorganisaties en van de vakbeweging te bundelen. Hij zou erop wijzen dat er in de wereld nog nooit zoveel slaven zijn geweest als nu, en dat er nog nooit zoveel kinderarbeid is verricht. Nooit eerder werden zoveel kinderen in een kwetsbare positie geplaatst, zoals ook met asielkinderen in Nederland gebeurt. Misschien zou De Kom pleiten voor samenwerking met consumenten- en milieuorganisaties. Hij zou kiezen voor wat eens de brede vakbeweging heette. Hij zou gaan voor materiële én immateriële waarden, en voor de complete afwijzing van alles waardoor de mens zijn recht op eigenheid, op dat wat een mens uniek maakt, verliest. In die zin is de Kom een echte vrijheidsstrijder.

Anton de Kom zou de 'nieuwe vakbeweging' meegeven dat er alles aan moet worden gedaan om de eenheid te bewaren. In de dertiger jaren pleitte hij voor een eenheidsorganisatie van alle arbeiders uit de verschillende, zoals dat toen heette, rasgroepen in Suriname. Anton de Kom had ook in onze tijden de eenheid voorop gesteld; eenheid met alle respect voor de verscheidenheid. Eenheid geeft macht en kracht: 1 plus 1 is zeker 3. Een gevarieerde en persoonlijke aanpak is van belang, maar De Kom zou het niet laten uitdraaien op versnippering. Grotere en kleinere organisaties moeten elkaar versterken. Maar het gaat De Kom nooit om macht en invloed *an sich*. Het gaat hem om een

wereld waarin mensen gelukkig zijn. Een wereld waarin iedereen zich thuis voelt. Een wereld ook van oprechtheid en eerlijkheid. Daar stond De Kom voor.

Kortom, dames en heren. Anton de Kom roept heel wat actuele gedachtes op. Dat doet hij nu al vele jaren. Wie hij was, wat hij deed, waar hij voor stond, heeft soms mythische proporties aangenomen. Dat kan zijn omdat ieder volk zoekt naar historische rolmodellen. In Nederland koos men lang geleden voor Michiel de Ruyter en Piet Hein. In Suriname is Anton de Kom dé nationale held; in zijn tijd een gewone man, een zoon van een slaaf en een vrijgekochte vrouw. Een boekhouder. Uitgelachen in het Nederland van de dertiger jaren omdat hij zwart was en zo'n raar soort Nederlands sprak. Nu inspireert hij velen, draagt de Universiteit van Suriname zijn naam, en zijn straten in Nederland en Suriname naar hem vernoemd. In 2006 is er in Amsterdam Zuidoost een standbeeld geplaatst aan het Anton de Komplein. Er is een lespakket en een documentaire aan hem gewijd.

Anton de Kom: een echte grote held. Vaak heel zeker van zichzelf, soms verward zoekend, maar niet tegen te houden. Hij was alleen te stoppen door hem op te sluiten of te doden. Maar echt gestopt is hij niet, want zijn verhaal is er. Zijn geest waart rond. Het is in die geest dat ik zijn verhaal wil doorvertellen én wij dat ook in de toekomst moeten blijven doen!

Elvira Sweet